

VĒSTURES AVOTI

DOI.org/10.22364/lviz.109.05

ANDREASS MEIJERS UN VIŅA “KĀDA JAUNA VIDZEMES, KURZEMES UN VĀCIJAS APCEĻOTĀJA VĒSTULES” (1777)

Edgars Ceske

Šogad paiet tieši 200 gadu kopš dzimtbūšanas atcelšanas Vidzemē, kā arī apaļi 250 gadi kopš tās kaismīgākā kritiķa Garlība Merķeļa (*Garlieb Merkel*) dzimšanas (1769). Tādēļ liekas likumsakarīgi atcerēties arī tos autorus, kas nosodījuši dzimtbūšanu pirms Merķeļa, jo īpaši tad, ja viņu vārdi Latvijas historiogrāfijā līdz šim palikuši gandrīz nepamanīti.

Slavenās šveiciešu matemātiķu un fiziķu Bernulli dzimtas atvase, astronoms un ģeogrāfs Johans III Bernulli (*Johann III Bernoulli*, 1744–1807) savā ceļojuma aprakstā caur Vidzemi un Kurzemi starp citiem izmantotajiem informācijas avotiem min arī kāda Kulmbahas galma padomnieka Andreasa Meijera ceļojuma piezīmes.¹ Šo pašu darbu savā monogrāfijā “Jelgavas pils” piemin arī arhitektūras un mākslas vēsturnieks Imants Lancmanis, pamattekstā gan nenosaucot autora vārdu (tas kopā ar darba nosaukumu minēts vienīgi atsaucē).² Šīs divas nelielās epizodes pagaidām arī ir vienīgie zināmie A. Meijera un viņa grāmatas “Kāda jauna ceļotāja vēstules par Vidzemi, Kurzemi un Vāciju”³ pieminējumi vēstures literatūrā, ja neskaita enciklopēdiska rakstura izdevumus.

J. F. fon Rekes un K. E. Napjerska leksikonā par A. Meijeru atrodamas samērā skopas ziņas.⁴ Laimīgā kārtā plašāku informāciju divās Dienvidvācijas literātu biogrāfiskajās vārdnīcās⁵ Andreass Meijers sniedzis par sevi pats. Saskaņā ar minētajām

autobiogrāfijām viņš dzimis Rīgā 1742. gada 21. februārī (pēc vecā stila) turīgā un cienījamā patriciešu ģimenē. Viņa tēvs, tirgotājs Johans Heinrihs Meijers, pārcēlies uz Rīgu no Liepājas; tomēr Meijeru dzimtas saknes, kā norāda pats Andreass, esot meklējamas Tīringas pilsētā Zālfeldē (*Saalfeld*), kur kāds no viņa sentēviem ieņēmis pat nozīmīgo tiesneša amatu.⁶ Māte Anna Gedrūte, dzimusi Gothana, bija Rīgas birģermeistara Andreasa Gothana vecākā meita; viņas māte Katarīna piederēja pie vienas no bagātākajām un ietekmīgākajām Rīgas rātskungu dzimtām – Dreilingiem. Ieguvis spožu mājas izglītību matemātikā, latīņu un franču valodā, kā arī zīmēšanā un mūzikā, Andreass Meijers iestājas Rīgas Domskolā, kuras rektors ir tajā laikā slavenais Johans Gothelfs Lindners (*Johann Gotthelf Lindner*, 1729–1776), ar kuru saistās apgaismības pedagoģisko ideju izplatības sākumi Rīgā. 1760. gadā Meijers kļūst par Kēnigsbergas Universitātes studentu un klausās filozofijas lekcijas pie paša Imanuela Kanta (*Immanuel Kant*, 1724–1804), “laipnākā un atdarināšanas cienīgākā vīra”, kā pats vēlāk izsakās.⁷

Tomēr nepaiet ilgs laiks, un jaunais students filozofijas specialitāti nomaina pret teoloģiju. 1761. gadā viņš dodas ceļojumā pa Vāciju; tā galamērķis ir Erlangene (*Erlangen*), neliela pilsētiņa Vidusfrankonijā, kuras universitātē Meijers mācās trīs gadus. Jautājums, kāpēc viņš slaveno Kēnigsbergu nomaina pret necilo Erlangeni, turpina palikt mīkla. Šķiet, viena no atbildēm varētu būt tāda, ka viņš nonācis ar savām zināšanām izslavētā un pat Vidzemē tolaik pazīstamā Erlangenes teoloģijas profesora Joahima Ērenfrīda Pfeifera⁸ harismātiskās personības varā. 1764. gadā pēc veiksmīgi nokārtota pārbaudes sprediķa (*Katheberabhandlung*) viņš veic savu “lielāko literāro ceļojumu” uz Nirnbergu, Augsburgu, Ulmu, Štutgarti, Ludvigsburgu, Tībingeni, Durlahu, Karlsrūi, Štrasburgu, Špeieri, Heidelbergu, Manheimu, Vormsu, Maincu, Frankfurti, Gīseni, Veclāru, Marburgu un Kaseli, savas turnejas pirmo posmu noslēdzot “slavenajā” Gētingenē. “Neviena ievēribas cienīga vieta, neviena zinātniska

iestāde, neviens vērtīgs cilvēks nepalika ārpus manu pētījumu loka; un bieži es jutos ļoti iepriecināts, kad varēju personīgi, turklāt mājas apstākļos iepazīties ar daudziem zinātniekiem, kurus līdz tam biju pazinis vienīgi no viņu rakstiem,” atzīstas Meijers.⁹ No Getingenes cauri Erfurtei un Veimārai viņš dodas uz Jēnu; no turienes savukārt – uz Leipcigu, kur “savai tālākai izglītībai” uzskavējas četrpadsmit mēnešus.

Rīgā Meijers atgriežas 1766. gada sākumā. Viņš sāk strādāt par mācītāju kādā Vidzemes draudzē, tomēr drīz pārliecinās, ka mācītāja amats nav viņa īstais aicinājums. 1770. gada sākumā Meijers pēc vecāku nāves uz visiem laikiem atstāj Vidzemi, lai dotos uz Berlīni un Drēzdeni, no turienes – uz Baireitu, kur tiek stādīts priekšā markgrāfam Kārlim Aleksandram.¹⁰ Markgrāfs pagodina ceļotāju, piešķirot viņam galma padomnieka titulu. Tomēr karjeras turpinājums galmā neseko: Meijers apmetas klusā provinces pilsētiņā Kulmbahā (*Kulmbach*), kur apprecas ar kāda turienes galma padomnieka un pirmā arhivāra meitu, nododamies mierīgai ģimenes dzīvei un turpinādams korespondēt ar ievērojamākajiem vācu rakstniekiem.

18. gadsimta 70. gados diezgan lielu popularitāti iegūst viņa darbs “Kā jaunai sievietei sevi cienīgi pilnveidot?” (“*Wie soll ein junges Frauenzimmer sich würdig bilden?*”). Laikā no 1772. līdz 1780. gadam tas piedzīvo 12 izdevumus, bez tam tiek tulkots dāņu (1782) un holandiešu (1784) valodā.¹¹ (Par 1777. gadā iznākušo “Kāda jauna Vidzemes, Kurzemes un Vācijas apceļotāja vēstuļu” sabiedrisko rezonansi ziņu trūkst.) 1797. gadā Meijers kļūst par vienkāršu pastmeistaru nomaļā Tīringas ciemā – Jūdenbahā (*Judenbach*), kur mirst 1807. gadā.

Meijera ceļojumu aprakstā, kas, sekojot tālaika literārajai modei, veidots vēstuļu formā kādam nezināmam draugam R., vispirms neparasta šķiet viņa mainītā identitāte. Rīgas aprakstā – ne vārda par to, ka autors būtu šajā pilsētā dzimis un uzaudzis; viņš sevi pozicionē kā ārzemnieku, kam viss šajā pilsētā ir jauns un neparasts. Maršruts ved nevis – kā klasiskam

Rietumeiropas ceļotājam – uz austrumiem, bet gan pretējā virzienā: kā pirmā apdzīvotā vieta tiek minēta Ādaži (*Neuermühlen*), tad Rīga, tai seko Jelgava (*Mitau*) un Liepāja (*Libau*), no kurienes autors dodas uz Klaipēdu (*Memel*) un tālāk uz Prūsiju.

Rīga Meijera ceļojumu vēstulēs kļuvusi par vienu no divām centrālajām tēmām. Viņš sīki apraksta pilsētas celtnes, nocietinājumus, piemin tehniskās ierīces (piemēram, ūdensratu jeb ūdensierīci), sniedz vispārēju pārskatu par pilsētas tuvāko apkārtni u.c. Tomēr visvairāk autoru saista Rīgas tirdzniecība, Daugava, kurai “patīkamam skatu” piešķir kuģi, kas to viscaur pārklāj, un īpaši pilsētas pārvalde – rāte un tās krāšņie publiskie pasākumi. Tāpat kā visās tirdzniecības pilsētās, arī Rīgā “tirgotājs veido ļoti svarīgu slāni, jo viņa uzņēmumi atnes šai pilsētai bagātību”.¹² “Maģistrāts [rāte] bauda Rīgā lielu autoritāti, un zināmā mērā tam ir tāds pats svars kā vācu impērijas pilsētās.”¹³ Tirgotāju kārtas un pilsētas pārvaldes augstais novērtējums neliekas pārsteidzošs, ja atceras Meijera izcelsmi un sociālos kontaktus. Tomēr laikā, kad viņš rakstīja šos vārdus, vecā, viduslaicīgā rāte, metaforiski izsakoties, jau pārdzīvoja savas pēdējās dienas.

1787. gadā, tātad desmit gadus pēc Meijera grāmatas iznākšanas, Rīgā tiek ieviesta vietniecības iekārta, kurā galvenais kritērijs iekļūšanai vēlēto pašvaldības ierēdņu amatos un ģildēs vairs nav no senčiem mantotās privilēģijas, bet gan nauda, kapitāls. Rīgas rāte tiek pakļauta jaunizveidotajam Rīgas vietniecības jeb guberņas maģistrātam. Lai arī vietniecības iekārta pastāvēja tikai līdz 1797. gadam, tomēr veco patriciešu dzimtu zaudētās pozīcijas vairs nekad atgūtas netika.¹⁴

Augstu vērtējumu Meijers sniedzis arī Rīgas Domskolai, kurā mācījies, kā arī bāreņu un veco ļaužu namiem. Pēc viņa domām, pat ne katra par Rīgu lielāka pilsēta var lepoties ar tik labi nostādītu sociālās aprūpes jomu.

Jelgava un Liepāja uz Rīgas fona Meijera darbā nobāl, lai gan, aprakstot pēdējo, autors uzslavē plaukstošo tirdzniecību,

par kuras paplašināšanu rūpējas pilsētas pārvalde. Jelgavas izklaidus apbūve “piešķir tai klajuma izskatu”, un pa Liepājas nebrūģētajām ielām vējš dzenā putekļu mākoņus no netālajām kāpām. Uz šī vienmuļā fona patīkami izceļas nesen pabeigtie arhitektūras meistardarbi – lieliskā hercoga pils Jelgavā, kura pēc hercoga Ernsta Johana Birona aresta un izsūtīšanas, tiesa, uz 20 gadiem nonākusi sabrukuma stāvoklī, kā arī Liepājas Trīsvienības baznīca.

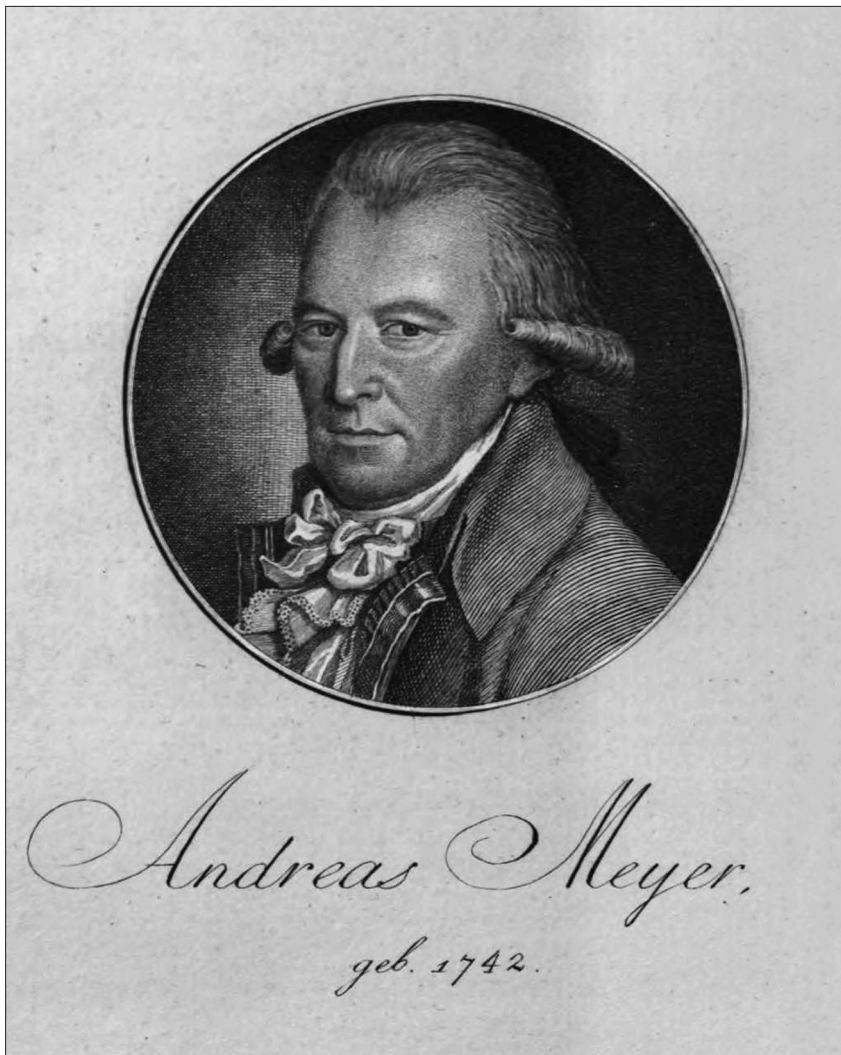
Tomēr nozīmīgākā Meijera apraksta daļa veltīta otrajai tēmai: latviešu dzimtzemnieku stāvoklim. Jau, autoram tuvojoties Rīgai, “šur un tur izkaisītās nožēlojamās būdas ar salmu jumtiem” viņam pietiekami skaidri norāda, ka “to apdzīvotāji ir vienīgi vergi tiem, kuri, nedomādami par šiem nabagiem, pie saviem laucinieku (*ländlichen*) galdiem barojas no viņu sviedriem”.¹⁵ Zemnieks ar visu savu īpašumu pilnīgi pieder kungam, kuram atļauts tam atņemt visu, kaut tā būtu zemnieka skaistākā meita. Par zemnieku pienākumiem Meijers raksta: “Smagākās kļūšas Vācijā ir nieks pret latviešu pārcilvēcisko darbu; ar ratiem un zirgu četras vai piecas dienas katru nedēļu tie ir spiesti strādāt sava kunga darbu, un [...] viņam paliek pāri vienīgi tik daudz laika sava nelielā zemes gabaliņa apstrādei, lai viņš varētu vilkt tikai nožēlojamu dzīvi.”¹⁶ Labākā laikā zemniekam jāstrādā muižā, tikai vēsākajās un lietainajās dienās tas var apstrādāt pats savus tīrumus: “Es pats ar žēlumu pret nabaga zemniekiem esmu nolūkojies, kā viņa nopļautais siens uz lauka sapūst, jo viņam biežo darbu dēļ muižā nepietiek laika savu nopļauto sienu savākt un ievest.”¹⁷ Tikpat nožēlojamas ir zemnieku dzīvojamās ēkas un pārtika. Tomēr ar šo emocionāli deskriptīvo līmeni dzimtbūšanas kritika arī aprobežojas; autors, pretēji Georgam Johanam Eizenam, nemaz nerunājot par Merķeli, nemēģina norādīt uz līdzekļiem zemnieku posta mazināšanai. Zīmīgi, ka Meijers, kā jau bijušais mācītājs, zemnieku ekspluatāciju nosoda vēl arī tāpēc, ka tā viņiem traucējot izpildīt savus “dievbijības pienākumus” un apmeklēt baznīcu viņus varot

piespiest tikai ar tādiem pašiem draudiem, ar kādiem zemniekus dzenot uz lauka; sekas esot “remdenība pret reliģiju”. Par to, ka reliģijas tēma autoram ir īpaši tuva, liecina arī diezgan detalizētais pareizticīgo ceremoniju apraksts, kas šīs konfesijas Rīgas garīdzniekiem nav sevišķi glaimojošs (epizode ar bērnu biežo nējaušo noslīcināšanu Jordāna svētkos).

Dzimtbūšanas kritika nav vienīgais aspekts, kādā Meijers piemin Vidzemes pamatiedzīvotājus. Kultūrvēsturiski interesants šķiet viņa sniegtais Jāņu svinēšanas apraksts.

Salīdzinot Meijera piezīmes ar Broces “Zīmējumiem un aprakstiem”, redzams, ka aprakstītie objekti un epizodes vairumā gadījumu sakrīt. Atsevišķos gadījumos dažas detaļas izraisa šaubas, piemēram, disonanse starp stāstījumu par vietējo zemnieku nožēlojamo uzturu un apgalvojumu, ka vienīgās viņiem pieejamās ... garšvielas esot safrāns un pipari, kā arī ziņa, ka ierastākās Rīgas iedzīvotāju uzturā lietotās zivis esot reņģes un ... zuši. Neticama šķiet jau pieminētā epizode par bērnu slīcināšanu Daugavā pareizticīgo Jordāna svētkos; neskaidrs var šķist apraksts par stipendiju piešķiršanas kārtību. Šo apgalvojumu pareizību pārbaudīt paliek nākotnes uzdevums.

Par spīti neprecizitātēm, Andreasa Meijera ceļojuma aprakstā skaidri iezīmējas autora humānisms un sabiedriskie uzskati, kuros savijas kristīgā morāle un apgaismotāju mācība par visu cilvēku tiesisko vienlīdzību. Tie dod pamatu Andreasu Meijeru nosaukt par vienu no agrīnākajiem dzimtbūšanas kritiķiem Vidzemē.

Andreas Meijera portrets (no: Christoph Wilhelm von Bock (Hrsg.) (1794). *Sammlung von Bildnissen gelehrter Männer und Künstler nebst kurzen Biographien derselben*)

Andreass Meijers

KĀDA JAUNA VIDZEMES, KURZEMES
UN VĀCIJAS APCEĻOTĀJA VĒSTULES.
1. SĒJUMS

Pirmā vēstule

Rīgā, 1769. gada 3. augustā

[1]¹⁸ Mans vislabais K... –

[..]¹⁹ Beidzot es pēc piecu dienu ceļojuma esmu nonācis Ādažos (*Neuermühlen*), pēdējā pasta stacijā pirms Rīgas un pirmajā, kur ceļotājs par savu naudu var tikt [2] samērā labi apkalpots. Šeit es sastapu kādu kompāniju no Rīgas, un viņu jaukās un patīkamās manieres man radīja labu iespaidu par pilsētu, ko taisos apmeklēt. Es steidzos, lai vēl vakarā nokļūtu pilsētā, kuras torņu smailes ieraudzīju jau pusjūdzi iepriekš. Smilšainais ceļš gan vēl turpinājās, es teiktu, līdz pat pilsētas vārtiem; tomēr skats uz nesalīdzināmi labāk uzceltajām ēkām nekā līdz šim, mainīgā ainava, kas ceļotāja acis piesaistīja te tuvumā esošajiem krūmājiem, te ziediem bagātajām pļavām, kas atradās attālāk, te atkal plašajām ārēm; tas viss, labo K..., mani, protams, spirdzināja vairāk nekā šur un tur smiltīs izkaisītās būdas, kuru ārējais izskats, tāpat kā posts, kas ložņāja [3] ap šo ļaužu tumšajām cellēm, pietiekami skaidri norādīja, ka viņu apdzīvotāji nav nekas vairāk kā vienīgi vergi tiem, kuri, nedomādami par šiem nabagiem, pie saviem laucinieku (*ländlichen*) galdiem barojas no viņu sviedriem. Vispēdīgi es nonācu pašā Rīgā.

Pilsēta ir tikai vidēja lieluma. Tās apkārtmērs nav lielāks par pusi vācu jūdzes, tomēr tā ir blīvi apdzīvota un turklāt samērā labi uzbūvēta. Tās nami, līdz pat zināmam attālumam no centra, ir būvēti vienīgi no akmens, un, tā kā izbūvētie erkeri,²⁰ kas kalpoja vienīgi kā namu rota, pēc valdības pavēles nesen ir tikuši

nojaukti, tad Rīga ieguvusi vēl labāku ārējo izskatu. – Ielas pa daļai ir šauras, un tas kājāmgājējiem rada lielas neērtības ļoti daudzo kariešu un braucamkrēslu (*Chaisen*) dēļ, ar kādiem pārvietojas pat iedzīvotāji ar vidējiem ienākumiem, kā arī kravas un transporta ratu dēļ, kas darbdiēnās tās gandrīz pilnīgi aizsprosto. Skaistākās un platākās [4] pilsētas ielas ir Mārstaļu, Smilšu, Grēcinieku, Tirgoņu, Kaļķu, Citadeles un Lielā Ķēniņu²¹ iela. Tajās atrodas vislabākās privātmājas; tomēr starp visām citām kā skaistākā izceļas slepenpadomnieka Fītinghofa²² māja. – Grēcinieku ielā ir ūdenssūknis (*Wasserkunst*), tikpat izcili izdomāta, kā publikai vajadzīga ierīce. Ar spiediena rata (*Druckwerke*) palīdzību, ko dienu un nakti velk zirgi, kas ik pa laikam tiek nomainīti, ūdens no Daugavas tiek pacelts šīs celtnes zemākajā ūdens nodalījumā un no turienes novadīts augšējā dīķī. Tiklīdz tas ir pilns, tad caur galveno cauruli ūdens aizplūst uz visiem ūdensvadiem pilsētā; un šādā veidā iedzīvotāji saņem ūdeni lietošanai savos mājas pumpjos. – Tirgus ir taisnstūra formas un ļoti liels. Tā vienu pusi visā garumā aizņem greznais rātsnams, ko arhitektūras pazinējiem [5] ir vērts apskatīt. 1750. gadā tika uzsākti tā celtniecības darbi, kas nebeidzās agrāk par 1766. gadu. Lai arī šo celtni mēģināts veidot ar lielu gaumi, tomēr tā nav izdevusies sevišķi augsta, jo bez pagrabstāva tai ir tikai divi stāvi, toties tie lieliski piesaista skatu ar ārējiem izgreznojumiem. Birža atrodas tieši pie ieejas rātsnamā, un tās velves balstās uz divpadsmit skaistām kolonnām; un lielā rātes istaba, tāpat kā pārējās, kas domātas zemākajai tiesai, tik brīnumjauki izceļas ar mākslu un gaumi, ka es droši varu teikt, ka Taisnības dievietei gandrīz nekur tās templis nav uzcelts spožāk. – Tieši pretī rātsnamam ir krievu virssardze (*Gauptvahta*), no tās pa labi – Brāķis (*Wraacke*),²³ bet pa kreisi – Melngalvju nams. Šī celtnē [6], lai arī tā ir viena no vecākajām Rīgā, tomēr izskatās labi un vēl jo vairāk iegūst sava jaukā interjera dēļ. Zāle atrodas tūlīt aiz ieejas un ir ļoti liela, tā ka šī nama saimnieki to var izmantot ne tikai savām sapulcēm, bet arī piešķirt koncertiem un citiem līdzīgiem

pasākumiem; ārzemniekiem tiek izrādīti ne tikai sudraba trauki, bet arī dažādi citi reti un ievēribas cienīgi priekšmeti [..]. Sabiedrība, kam pieder šis nams, dēvē sevi par Melngalvju brālību, un reiz tā bija neticīgo bieds: tādēļ arī tagad piemiņai par priekšgājēju slavenajiem veikumiem savas biedrības ģerbonī tie glabā nēģera galvu. [7] Krievu sceptera varenajā aizsardzībā nodrošināta pret visiem tiem nemieriem, kas Rīgai kādreiz bieži draudēja, pašlaik šī biedrība, pieņemot jaunus biedrus, vairāk pievērš uzmanību labai slavai un patīkamiem tikumiem nekā drošsirdībai. Tādēļ arī par biedriem tiek ievēlēti tikai pārtikušākie un pieklājīgākie no šejienes neprecētajiem tirgotājiem; pa daļai tāpēc, ka katra jauna biedra uzņemšana maksā ievērojamu summu – simts dālderu,²⁴ ko ne katrs var upurēt tukšam godam, pa daļai tāpēc, ka katrs melngalvis saņem priekšrocību, ka visa pilsēta to pagodina ar vecākā titulu (*Aeltesten Prädikat*). – Abās pārējās tirgus laukuma pusēs atrodas privātie nami, kur izvietoti veikali un [tirdzniecības] galerijas; tajās savas preces piedāvā galvenokārt dzelzslietu sīktirgotāji. – Jaunielā atrodas ķeizara pils, kas kādreiz bijusi parasta privātmāja, un no ārpuses tā ne ar ko neizceļas. [8] Daļa istabu ir labi iztapsētas; tomēr man jo sevišķi patika dārzs, kas piekļaujas šai pilij, jo tas atrodas uz vaļņa,²⁵ no kurienes paveras lielisks skats uz kuģiem bagāto Daugavu un visu tuvāko apkārtni. – Šajā pilsētas daļā atrodas Doma baznīca, kas Rīgas vēsturē ievērojama sava mainīgā likteņa dēļ – tā atradās gan luterāņu, gan katoļu rokās un tika ļoti izpostīta gan no uguns, gan ūdens. Ērģeles šajā baznīcā ir lielas, tāpat kā altāris, kurš pirms dažiem gadiem par lieliem līdzekļiem uzbūvēts jauns. Baznīca pati par sevi ir ļoti liela: tomēr, tā kā sienas ir nokarinātas ar milzum daudz neatpazīstamiem ģerboņiem un gleznām, [9] kuru vecums padarījis tumšas tajos attēlotās ainas, kā arī citām līdzīgām paliekām no katoļu svētumiem, baznīca ieguvusi diezgan tumšu un drūmu izskatu; piedevām vēl logi ir ļoti mazi un bieži aizkrāsoti ar ģerboņiem un uzrakstiem. [..]

Bet vēl nesalīdzināmi mazāk kā pašā baznīcā gaisma ieklūst tai pieguļošajā, tā saucamajā Doma galerijā (*Domsgang*), kas ir velvēta un ļoti gara. Telpās, kurās no tās var nokļūt un kuras pašlaik apdzīvo Domskolā skolotāji, katoļu laikos [10] dzīvojuši mūki; tā ka skaidri ir zināms, ka šajā ejā nodibinātā pilsētas latīņu skola nav bijusi nekas cits kā toreizējais mūku klosteris. Tomēr, lai būtu kā būdams, šī skola ir labā stāvoklī. Tai ir cienījami skolotāji, un, tā kā šī skola garantē stipendiju, kuru var izmantot katrs studējošais pilsētas bērns,²⁶ kas šo skolu apmeklē, un kura katru gadu sastāda kopā vienu simtu speciāldālderu²⁷ (*Speciesthaler*), ko studējošais trīs gadus pēc kārtas var izmantot arī universitātē, tā ir liela palīdzība tiem, kuru personīgie līdzekļi nav pietiekami lieli, lai, trūkstot iekšzemes augstskolām,²⁸ apmeklētu ārzemju universitātes, kas bieži atrodas tālu un prasa lielus ceļa izdevumus. Es noslēdzu ar šo piezīmi un palieku Jūsu utt.

[11] Otrā vēstule

Rīgā, 1769. gada 5. oktobrī

Pirms es turpinu savu aprakstu par Rīgas pilsētu, man vispirms jāsniedz Jums ziņa par kādiem svētkiem, kuriem, kā man šķiet, ir pārāk liels iespaids uz šejienes publiku, lai es tos nepieņemtu: proti, pēdējā svētdienā mums bija rātes vēlēšanas. Šīs ceremonijas sākums notika Sv. Pētera baznīcā. Šeit vislielākajā greznībā sapulcējās visa rāte ar saviem sekretāriem, notāriem un kancelejas ierēdņiem; par godu šim gadījumam virsmācītājs fon Esens²⁹ noturēja labi pārdomātu un atbilstošu garīgu runu. Tiklīdz kā viņš bija beidzis, tā viss maģistrāts kopā ar saviem pavadoniem pa pāriem, bungām un trompetēm skanot, devās ārā no baznīcas; un šādā kārtībā tie sasēdās kariatēs, kas gaidīja viņus pie baznīcas durvīm, lai [12] dotos uz vēlēšanām rātsnamā. Mājās, kuras bija vērstas pret tirgu, es steidzos atrast sev tādu logu, no kura varētu novērot svinīgo ceremoniju. Tomēr skats

uz tik daudzām gaumīgi ģērbtām skaistulēm, kuras es redzēju skatāmies no katra māju loga, kas ieskāva tirgus laukumu, neskaitāmie vienkāršās tautas puļi, kas bija sapulcējušies tirgus laukumā, un rātsnamam priekšā nostādītā pilsētas kareivju vienība, kas sastāvēja no simts vīriem un kurus komandēja leitnants, tērpts jaunā uniformā, piesaistīja manu uzmanību vairāk nekā greznās karieses, kas garā rindā ar pilsētas galvu priekšgalā tuvojās rātsnamam. Pēc nepilnas pusstundas beidzot uz rātsnama balkona parādījās virssekretārs. Viņš skaļi nolasīja zināmo likumu, kurš, kā es ievēroju, attiecās uz [vēlēšanu] kārtību; šajā brīdī viņam abās pusēs stāvēja divi vecākie birģermeistari. Kāda jauna sieviete no pilsētas, kopā [13] ar kuru es sēdēju uz palodzes, nosauca to par buršprāku³⁰ (*Bürgersprache*), un, kā es uzzināju vēlāk, tad šie likumi, kas sastāvēja gandrīz no simts pantiem un ko rāte bija pieņēmusi ordeņmestra Robina no Elcenas³¹ (*Robin von Elzen*) laikā, tiekot lasīti katru gadu.³² Tiklīdz kā virssekretārs bija beidzis, tā vecākais birģermeistars, ziņkārīgajā tautā valdot vispārējam klusumam, publiski nosauca divus jaunievēlētos rātes locekļus. Un nu izskrēja visi, lai savu prieku jaunievēlētajiem izteiktu ar laimes vēlējumiem; bet – kā man tika teikts – šiem vēlējumiem, kuri nāca no rātes ierēdņu, karavīru un tam līdzīgu puses, vajadzēja tapt atalgotiem ar tik daudzām dāvanām, ka, lai šos gratulantus nomierinātu, tām aizgāja vairāk nekā puse no viena rātskunga algas. – Tomēr es no jauna atgriezīšos pie mana Rīgas apraksta, ko Jūs gribējāt zināt.

[14] Netālu no manis aprakstītās baznīcas, ko es tiku minējis savā pirmajā vēstulē, atrodas skaists un liels Licences nams, kur tirgotāju preces tiek pārmeklētas un atmuitotas. Šis nams bieži ir bīstams nezinātājiem, bet vēl vairāk tādiem, kuri apzināti apkrāpj augsto kroni. Tādēļ ir ļoti jāpiesargās, lai visu, ko ceļotājs iaved, tas līdz pēdējam sikumam deklarētu; jo, tā kā preces tiek rūpīgi pārmeklētas, neko nav iespējams noslēpt, jo, pirms bagāža tiek aizzīmogota, notiek stingra iepriekšēja pārbaude, un sekas tiem, kuri mēģina blēdīties, var būt visaugstākajā mērā

bīstamas. – Netālu no šī nama, Citadeles ielā, atrodas pāris labu privātmāju, un proti – grāfa Lēvenvoldes³³ un brīvkunga Kampenhauzena³⁴ mājas: tālāk savukārt ķeizariskā pils³⁵ jeb burgs, kur apmeties Vidzemes ģenerālgubernators. Šis burgs ir ļoti liela un kvadrātveida plānojumā celta būve, kas [15] iekļauj sevi plašu pagalmu, lielas un pa daļai arī skaistas istabas, starp tām arī tādas, kur notur sēdes valdības kolēģijas, galma un zemes tiesa, kā arī rentes un ekonomijas kameras. – Šajā pilsētas daļā atrodas Pilsgrāvis (*Schloßgrabe*), kur iedzīvotājiem ir atļauts celt mājas pildrežģī vai arī viscaur no koka; tādēļ šo Pilsgrāvi un tam pieguļošās mazās ielas arhitektūras līdzības dēļ mēdz saukt par Mazo Jelgavu (*kleine Mitau*). Jēkaba ielā atrodas Sv. Jēkaba baznīca, kurā vācieši, zviedri un somi pēc kārtas notur dievkalpojumus un kuras skaistās ērģeles pirms dažiem gadiem ir atjaunotas; tās izmaksājušas trīs tūkstošus dālderu. Šīs baznīcas laicīgā priekšniecība ir bruņniecība; garīgā tomēr ir Vidzemes ģenerālsuperintendents, kuru izvirza bruņniecība, bet apstiprina ķeizariene. [16] Viņa sēdeklis ir Rīgā; viņš notur sprediķus tikai pa augstiem krievu valsts svētkiem un kopā ar landrātu pārvalda visas baznīcas visā zemē, izņemot pilsētas baznīcu Rīgā un tās mācītāju, kuru priekšnieki ir maģistrāts kopā ar virsmācītāju; tādējādi viņi izveido arī konsistoriju. Pa labi no šīs baznīcas atrodas ķeizariskais licejs; no tās pa kreisi – lielais un iespaidīgais Bruņniecības nams, kura plašajā un skaistajā zālē sapulcējas dižciltīgie, lai noturētu landtāgus. Bet tieši pretim Jēkaba baznīcai atrodas viena no skaistākajām pilsētas krievu baznīcām,³⁶ ko no pārējām ēkām, kas atrodas šajā ielā, atdala stiprs mūris. Krievu baznīcas ceremoniālā, kā Jums droši vien zināms, ir daudz līdzības ar katoļu tradīcijām; un, par spīti tam (tā liekas man), krievs nevienu tik ļoti neienīst kā tieši katoļus un [17] tikai pēc tam jūdus. Viss vienkāršā cilvēka dievkalpojums sastāv galvenokārt no tā, ka tas pārlieku bieži, gandrīz vai katru acumirkli krīt uz vaiga savu svēto priekšā, apzīmē sevi ar krusta zīmi un izkiedz nemitīgu “*Gospodipomiluj*” vai “Kungs, apžēlojies par mums!”

No tā, ko garīdznieki vēl bez tam dzied un lūdzas kaut kādā slavoņu³⁷ valodā, laji nesaprot nenieka. Svešo konfesiju pārstāvjiem, kas piedalās šajā dievkalpojumā, stingri jāraugās, lai tie neizdarītu neko tādu, kas varētu izskatīties pēc vieglprātības, jo šī nācija ir ārkārtīgi aizdomu pilna. Jā, es zinu, ka sargkareivji plāpāšanas dēļ vien gatavi izsviest katru krietnu cilvēku no baznīcas. Pirmo garīdznieku starp viņiem sauc protopops,³⁸ un viņam pieder tas gods, ka diakons, kad tas viņam pasniedz baznīcā kvēpināmo trauku, spiests tam vispirms nobučot roku. Pat šis [18] ir pārāks par citiem popiem, [kas cēlušies] bieži no augstdzimušiem krieviem, kad tas viņiem nāk pretī pa ielu; un vispār garīdzniecība, pie kuras es pieskaitu vienīgi iesvētītos priesterus, bauda lielu tautas cieņu. Turpretī zemākā garīdzniecība, kā priekšdziedātāji, koristi, ķesteri, kurus arī nozīmē popi no savu ticības brāļu vidus, atrodas zem spieķa (*Stock*)³⁹: tādēļ ārzemnieki, kuri nepazīst krievu baznīcas uzbūvi, izplata baumas, it kā krievu popi saņemot sitienus ar spieķi, kas ir pareizi vienīgi attiecībā uz baznīcas kalpotājiem. Tā kā šīs tautas reliģisko ceremoniju izpildi šajā zemē nekas neierobežo, savus svētos tie nēsā procesijās apkārt pa ielām un arī savus mirušos apglabā atklāti ar daudzām ceremonijām; no tām man likās visuzkrītošāk tas, ka mirušā radinieki, vēl pirms zārks ir nolaists kapā, tam sniedz vēl atvadu skūpstu; [19] šajā brīdī atraitne izplūst skaļās žēlabās un raudās. Ūdens svētīšana, kas notiek Trejkungu dienā⁴⁰ (ko krievi dēvē par Jordānu), viņiem ir svarīgākā baznīcas ceremonija. Kad tā notiek, aizsalušajā Daugavā tiek izcirsts diezgan liels āliņģis, uz kuru priekšpusdienās dodas sapulcējušos procesija, lai iegremdētos ūdenī; tiek nesti arī bērni, kas šajā laikā ieraušies pasaulē, un trīs reizes iegremdēti ūdenī jeb nokristīti. Bieži, ļoti bieži ir gadījies, ka garīdznieka sastingusī roka šādam bērnam neviļus ļāvusi nogrimt; un viss mierinājums, kādu tik nelaimīgā kārtā bojā gājušā bērna vecāki var saņemt sev līdzī uz māju, ir tas, ar kādu savā laikā sevi uzmundrināja Iļabs: Kungs devis, Kungs ņēmis un tā tālāk. –

Dubultais, labi apgādātais arsenāls atrodas šimpus Jēkaba vārtiem. Daļa no tā [20] pieder augstajam kronim, savukārt otra – pilsētai, un abas ir ļoti labi apgādātas ar šaujamiem ieročiem kaujas gatavībā un citiem karā nepieciešamiem ieročiem. – Starp Kārļa vārtiem⁴¹ un Smilšu vārtiem atrodas krievu garnizona kazarmas, kuras tomēr jāuztur pilsētai; un pie Ķēniņu ielas atrodas šīs tautas lielā labības noliktava. – Rātes staļļi, kur atrodas liels daudzums zirgu, pa daļai maģistrāta vajadzībām, pa daļai, lai iebraukušie ceļotāji varētu turpināt ceļu, tiek uzturēti uz pilsētas rēķina, tāpat kā Sv. Jura hospitālis. Šis hospitālis ir sevišķi ievērojams un bagāts; tādēļ arī šī ēka pirms nedaudziem gadiem ļoti gaumīgi ir uzcelta no jauna.⁴² Iekārtojums šajā patversmē ir ļoti priekšzīmīgs: tāds tas ir arī tā saucamajā Kampenhauzena patversmē (*kampenhauzensche Elend*) un Svētā Gara konventā (*Convent zum heiligen Geiste*), kas tam pieslēdzas un kur par mazu naudu tiek izmitinātas nabadzīgas atraītnes no labo pilsoņu, kā arī sīkpilsoņu⁴³ ģimenēm; [21] viņas tiek apgādātas ar visu, kas vajadzīgs miesas pabarošanai un nepieciešamākajām vajadzībām. Visumā godīgi jāatzīst, ka šī pilsēta uzņem trūkumcietējus kā laba un rūpīga māte; jo tikpat lielas rūpes kā par savu pilsoņu atraītnēm tā izrāda arī par viņu bērniem – bāreņiem; un es ļoti šaubos, vai lielākās pilsētās nekā Rīga iespējams atrast tik labi ierīkotu bāreņu namu, kur bāreņu uzturēšanai, tāpat kā rūpēm par viņu dvēselēm, tiktu gādāts ar visu iespējamo uzmanību. – Mana papīra lapa man vairs neļauj kaut ko vairāk uzrakstīt par šodienu. Tātad dzīvojiet sveiki!

[22] Trešā vēstule

Rīgā, 1770. gada 1. janvārī

[..]

[23] – Pie skaistākajām ielām Rīgā jo sevišķi pieder Mārstaļu iela. Tajā ir daudzas skaistas mājas un jauka vācu reformātu baznīca, kuriem atļauts brīvi praktizēt savu reliģiju. Jāņa ielā ir tāda

paša nosaukuma baznīca, kura paredzēta Rīgā dzīvojošiem latviešiem un pilsētas kungu mājas ļaudīm; viss dievkalpojums tādēļ tiek noturēts nevācu jeb latviešu valodā. – Sv. Pētera baznīca, kas atrodas netālu no tās, ir pilsētas galvenā baznīca, un tai ir nesalīdzināmi priecīgāks izskats nekā Domam. 1721. gadā tornī iespēra zibens un tas aizdegās; tas notika tieši tajā laikā, kad Rīgā uzturējās Pēteris Lielais.⁴⁴ Viņš pats [24] organizēja pasākumus uguns apslāpēšanai; bet, par laimi baznīcas tuvumā stāvošajām mājām, degošais tornis sabruka tādējādi, ka ieguva uz iekšu baznīcā. 1746. gadā tas tika uzcelts no jauna. Tam tika piešķirts izcili stalts stāvs un pie tam četri simti trīsdesmit pēdu augstums, tā ka noteiktās stundās to var saskatīt pat no Baltijas jūras. – Ģildes pagalms (*der Gildenhof*), kurā atrodas divas ļoti ievērojamas ēkas, sauktas par ģildes namiem, ieguvušas savus nosaukumus no divām pilsoņu kārtām, kuras vienādā mērā bijušas pārējo priekšnieki un tādēļ nosaukti par vecākajiem (*Aeltesten*). To daļu, kura sastāv vienīgi no tirgotājiem, veido Lielās ģildes vecākie; savukārt otru, kas sevī iekļauj tikai amatniekus, Mazās ģildes [vecākie]. Ievērojamākie, turīgākie un prasmīgākie no abām pilsoņu kārtām, kā tās dēvē, tiek pierakstīti vecāko solam (*die Aeltestenbank*); un viņu uzdevums ir, [25] ieņemot zināmus pilsētas amatus, pārstāvēt savus līdzpilsoņus strīdu gadījumos. Viņu vecāko sauc par Eltermani, un to ievēlē reizi divos gados, un viņa runasvīrs (*Sprecher*), kurš gan vēl nav eltermanis, tomēr ar vislielākajām izredzēm uz šo amatu, ir dokmanis; šādu apzīmējumu viņš saņem tādēļ, ka viņam, pilsoņu vārdā iesniedzot katru priekšlikumu, jānostājas zem doka (*unter einer Docke stellen muß*).⁴⁵ Abu šo personu, kā arī citu vecāko ievēlēšana vienmēr notiek astoņas dienas pirms Meteņa, un katram jaunajam biedram, kad tas tiek uzņemts Lielās ģildes vecākajos, ir pienākums gada laikā saviem kolēģiem, maģistrātam un tā sekretāriem, kā arī kancelejas darbiniekiem un visiem maģistrāta draugiem un radiem rīkot dzīres, tā saucamo vecāko mielastu (*Aeltestenmahlzeit*) šajā pašā ģildes namā, un šī pacienāšana

mēdz izmaksāt dažus simtus specijdālderu. No šiem pašiem Lie-lās ģildes vecākajiem pēc tam maģistrāts izvēlas [26] rātes locek-ļus, kad tam savā kolēģijā vajag kādu tirgotāju. – Maģistrāts Rīgā bauda lielu autoritāti, un zināmā mērā tam ir tāds pats svars kā vācu impērijas pilsētās. Tas un tā pēcnācēji bauda dižciltīgo pri-vilēģijas, ko tiem jau 1660. gadā dāvināja Kārlis XI un Nīstades miera līgumā⁴⁶ apstiprināja Pēteris I. Viņu kolēģija sastāvēja no četriem birģermeistariem (no kuriem vadošais vienmēr bija viens zinātņu vīrs (*Gelehrter*)),⁴⁷ astoņpadsmit rātes locekļiem, viena virssekretāra un sešiem sekretāriem, viena virsnotāra, pie-ciem notāriem un īstenajiem kancelejistiem, kuriem visiem bija jābūt mācītiem un kuriem bija izredzes uz rātskunga vietu. Ma-ģistrāta lēmumus var apstrīdēt vienīgi Igaunijas un Vidzemes justickolēģijā Pēterburgā, kam ir pakļautas arī pārējās kolēģijas Rīgā, kā hoftiesa un pat ģenerālgubernators. Justickolēģijas lē-mumu var apstrīdēt augstajā senātā, bet, lai saņemtu [27] apelā-cijas atļauju vien, jāmaksā 500 rubļu. – Tāda apmēram izskatās pilsēta, kurai ir arī skaistas, ļoti plašas priekšpilsētas ar pa daļai izbruģētām ielām. Tur dzīvo daudzi ievērojami krievu virsnieki, kā arī dažādi vācu tirgotāji; un krievu tirgotājiem, kuriem nav pilsoņu tiesību un tādēļ arī nav ļauts tirgoties pašā pilsētā, šeit ir savi veikali un slēgtas galerijas, tāpat kā šis tautības karavīriem ir liels un plašs hospitālis. Katrā priekšpilsētā bez luterāņu baz-nīcām ir arī krievu; katoļiem ir tikai viens lūgšanu nams ārējā priekšpilsētā, un jūdi nepavisam netiek paciesti. – Lauku pusē šur un tur atrodas pilsētas iedzīvotāju dārziņi, starp kuriem ap-skates cienīgs sava jaukā aprīkojuma, dārgo statuju un grotu, kā arī skaisto celtņu dēļ ir slepenpadomnieka Fītinghofa dārzs;⁴⁸ savukārt šī dārza priekšā [28] uz liela un ļoti patīkama laukuma atrodas rēperbānis, kur tauvotāji sagatavo kuģu tauvas. – Skaistu pastaigu sola ganības, kur pa liepu aleju mazās vācu jūdzes ga-rumā var nokļūt Ņeizarmežā pie Sarkandaugavas. Labajā pusē šai alejai ir liela pļava; tai kreisajā pusē ir dārzi, kurus Pēteris I pagodinājis ar zināmām brīvībām, ko šejienes iedzīvotāji turpina

netraucēti baudīt. Pirms ceļotājs no pilsētas nonāk šajā pļavā, tam jāiet pāri diezgan augstam uzkalnam, ko sauc par Kubes kalnu. Līdz šim šajā kalnā varēja ieraudzīt diezgan daudzas mājas, kurās mīlestības dievītei tika nesti publiski upuri no tās priesterienēm; ar to tad arī šis kalns bija slavens. Ar sodiem, kuri bieži bija diezgan ērmīgi, un ar citām šāda veida iestādēm priekšniecība gan mēģināja zināmā mērā traucēt šīm nekārtībām – tādēļ pašlaik [29] šī nodarbe tiek piekopta drīzāk slēpti nekā atklāti; tomēr liela ārzemnieku un jo īpaši jūrnieku pieplūduma reizēs, kuri (kad tie atstājuši savu kuģi un izkāpuši krastā), kā zināms, ir visnevaldāmākie, izvirtība Rīgā nevar tikt pilnībā noslāpēta; tādēļ šīm netikumīgajām meičām, ja to aizliegtais amats top zināms atklātībā, tiek liegts svētais vakarēdiens un, tām mirstot, – cienīga apbedīšana. Vēl vienu šīs pilsētas ārējo vārtu priekšā atrodas skaisti iekārtots botāniskais dārzs un liels krievu hospitālis, kas izskatās pēc nelielas jaundibinātas pilsētiņas; savukārt pie vieniem citiem vārtiem atrodas akmens kolonna, kas apmēram pirms simts gadiem uzcelta soda laukumā, lai pieminētu divu studentu, Frankes un Andersona, kaunpilno pasākumu – Rīgas aizdedzināšanu,⁴⁹ un šī skaistā pilsēta šādā veidā zaudēja lielu daļu savu māju un bagātību.

[30] Ceturtā vēstule

Rīgā, 1770. gada 2. aprīlī

Jūs vēlaties, mīļo K..., kaut ko patikamu no Rīgas. Nu labi! Vakardiena, kas bija lieglaimes (*Wonne*) diena, atstājusi pārāk lielu iespaidu uz manu sirdi, lai tā šodien nevarētu atļauties mazliet dalīties iespaidos, atkārtojot to, ko es tiku redzējis un izjutis. Jūs zināt, mans vērtīgākais, ka vakar bija mūsu gudrās un ļoti milētās Katrīnas⁵⁰ tronī kāpšanas astotā gadadiena.⁵¹ Rīga šos svētkus svinēja ar prieku un greznību, kas bija uzskatāms apliecinājums, cik augsti šī monarhe tiek vērtēta. Jau ap pieciem no rīta skaļās trompetes, ko izdzirdēju savā ielā, sūtīja pirmo

prieka sveicienu. Es pieskrēju pie loga un redzēju, kā šejienes pilsētas muzikanti – abu mūsu pilsoņu ģilžu trompešnieki, jādami zirgos, reizē pārtrauca rīta stundiņu [31] kādam virsniekam man kaimiņos. Man patika muzikantu apģērbs; no sudraba trompetēm tie izvilināja maršu, un no tā ieskanējās visa iela; pēc šī nelielā priekšnesuma es nospriedu, ka kopumam vajadzētu būt ļoti greznam. Es nekļūdijos. Deviņos no rīta es devos pie kāda drauga, gar kura māju vajadzēja maršēt šīm divām kompānijām, un šeit patiesi redzēju tādu greznību, kas pārspēja visu, ko iespējams redzēt pilsoņu svētkos lielās pilsētās. Gājienu atklāja divpadsmit pie rokas vedami zirgi (*Handpferde*), kas bija rotāti ar dārgām segām un zirglietām. Tiem sekoja muzikanti ar sudraba bungām un trompetēm sarkanos, ar zeltu izšūtos vadmalas uzvalkos. Ritmeistara, leitnanta un kornetu apģērbi bija gandrīz tikpat vērtīgi: visi apšūti ar spāņu mežģinēm (*Point d'Espagne*) rokas platumā un ar baltām spalvām pie cepurēm. Standartjunkuri ar ķeizarienes Annas 1731. gadā korporācijai dāvinātajiem diviem standartiem rokās un visi korporeļi bija [32] tērpušies svārkos ar zelta tresēm rokas platumā, un tiem bija baltas spalvas pie cepurēm: no zemākajiem (*Gemeinen*) precētie bija tērpušies zaļos, neprecētie – zilos korporācijas formas tērpos, visiem bija cepures ar tresēm, vestes un krekli (*Unterkleiden*) viscaur salmu krāsā (*von Paille*), vienādi zirgu piederumi un zirgi, un šādā greznībā (*Staat*) viņi vislabākajā kārtībā jāja uz citadeli, lai apsveiktu ģenerālgubernatoru, kad tas iznāks no krievu baznīcas. Pēc divām stundām tie, lielgabalu zalvju pavadīti (tās no pilsētas vaļņiem tika izšautas simts un vienu reizi), atkal atgriezās pilsētā: un nu sakiet, mans K..., vai šis skats nav valdzinošs? Vakarā Rīgas iedzīvotājiem tika sagatavota jauna izprieca. Katra māja bija izgaismota, bet pils un rātsnams savā iluminācijā parādīja visu, kas vien spēja iepriecēt acis. Pēdīgi šīs dienas krāšņumu noslēdza balle, un, [33] aizgrābts no prieka, kas arī šeit visu laiku bija valdījis, un pilsētas skaistuļu apburts, kas laipnībā līdzinājās grācijām, es ap pulksten diviem, ārkārtīgi

apmierināts, steidzot mājās. – Šodien labu draugu sabiedrībā es apmeklēju citu Rīgas priekšpilsētas daļu jeb ūdens pusi (*Wasserseite*), kur kuģojamā Daugava sniedz iedzīvotājiem tikpat daudz noderīga, cik izklaidējoša. Pilsētas vārti, caur kuriem nonāk šajā priekšpilsētā, gandrīz visi ir skaisti, labi nocietināti un apgādāti ar paceļamiem tiltiem, kurus paceļ vakaros, kad vārtus noslēdz. Tos sauc (lai Jūs iemācītos arī to nosaukumus): Peldu vārti (*die Schwimmpforte*), Grēcinieku vārti (*die Sünderpforte*), Šāļu vārti (*die Schaalpforte*), Jaunie vārti (*die Neupforte*), Kloštera⁵² vārti (*die Stiftspforte*), Ūdensvārti (*die Wasserspforte*) un Citadeles vārti (*die Citadellpforte*); kā arī otrā pusē Rīgai – Kārļa vārti (*die Karls pforte*), Smilšu vārti (*die Sandpforte*) un Jēkaba vārti (*die Jakobs pforte*). Šeit manu uzmanību jo īpaši [34] piesaistīja nocietinājumi, kuri, ierēķinot mūri ap citadeli, pašlaik sastāv no astoņpadsmit bastioniem, septiņiem ravelīniem un diviem nocietinājumu priekšlaukumiem (*Glacis*)⁵³ un kuru uzturēšana, kā man tika teikts, pilsētai izmaksā pāri par desmit tūkstošiem dālderu gadā. Ap šo valni izrakts plats un ļoti dziļš grāvis; tā priekšā, un proti, starp Jaunajiem un Šāļu vārtiem atrodas krievu tirgus laukums, kur šī tauta, tāpat kā poļu ebreji, tirgojas ar visiem iedomājamiem sīkumiem. Šeit tiek pirkti arī krustiņi no svina vai misiņa, ko vienkāršie krievi nēsā uz krūtīm, bet, tā kā šis priekšmets šajā tautā tiek uzskatīts par svētu, tad šādai tirdzniecībai tie piešķir citu nosaukumu, teikdami, ka vēloties naudu izmainīt pret krustu, un ar to darījums ir noslēgts. – Ievērojamāka nekā šī vieta ir upe jeb Daugava, kas plūst garām nelielā attālumā, gandrīz gar pašiem pilsētas torņiem. Visu cauru vasaru tā ir [35] pilna ar dažādu tautību (*Nationen*) pārstāvjiem.⁵⁴ Vidēja lieluma kuģi noenkurojas pie pašas pilsētas, savukārt lielākiem, smagi piekrautiem kuģiem daudzo sēkļu dēļ, kādi šajā upē šur un tur sastopami, daļa savas kravas jāizkrauj jau pie Daugavgrīvas, kas šejienes tirgotājiem bieži prasa prāvus līdzekļus un nes lielus zaudējumus. Tā kā šī tirdzniecība, kuru Rīgas pilsēta pa ūdeni uztur ar Angliju, Holandi, Zviedriju, Dāniju un

Poliju, kā arī daudzām Hanzas pilsētām un kura, neskatoties uz minētajām grūtībām, ir plaša, Jums jau ir sen zināma, tāpēc es negribu to īpaši pieminēt. Savukārt ziemā šī upe ne mazā mērā atvieglo tirdzniecību, kas tiek uzturēta ar Krieviju, Poliju, Lietuvu, Kurzemi un Vidzemes un Igaunijas vietējiem iedzīvotājiem; kādēļ mazie, taču ļoti izturīgie vidzemnieku un poļu zirgi apbrīnojami viegli velk smagos vezumus ar līnēm, malku, labību un tamlīdzīgām [36] precēm pa aizsalušo upi uz Rīgu. Zivju ziņā Daugavā ir liela pārpilnība, tādēļ visu gadu tās var iegādāties par ļoti lētu cenu; lašus, mencas (*den Kablian*)⁵⁵ un salakas, kuras tiek zvejotas tikai pavasarī Ķīšezerā (*Stintsee*) Rīgas tuvumā, uzskata par delikatesēm. Karpas sastopamas reti un ir dārgas; visierastākās zivju sugas ir zutis un reņģe, kas ir mazāka paveida siļķe; piedevām tās ir ļoti garšīgas, ja tiek labi pagatavotas. Kūpinātas butes un plekstes (*Plattfische*),⁵⁶ kūpinātus lašus un zušus zemnieki tirgū piegādā bieži; un, tā kā bez tam krievi ziemā bieži apgādā iedzīvotājus ar storēm, sterletēm, *Zitrinen*⁵⁷ un kaviāru, tad pievilcīgo zivju, ko labi prot pasniegt Rīgas dāmu skaistās rokas un ieteikt smalkās mēles, ir pietiekoši, lai laipni [37] pacienātu ikkatru ārzemnieku. – Lai pilsētu savienotu ar to zemi, kas atrodas otrpus upes, tad visu vasaru tieši pilsētas priekšā upei pāri tiek pārmests tilts, kas pavasarī tiek ierīkots, bet rudenī atkal, pirms straume aizsalst, noņemts un uzglabāts. Tas tiek veidots no lieliem prāmjiem jeb ploštiem, tā garums ir tūkstoš soļu, un tas tiek tik labi nostiprināts ar pāļiem un ķēdēm, ka iztur pat lielāko kravas ratu smagumu, lai arī izskatās tikai peldam virs ūdens. Ienākumi no šī tilta ir ievērojami, un nodevas (*Zoll*), ko maksā pilsonis vai laucinieks (*der Landmann*) un pie tilta atrodošies peldlīdzekļi (*Fahrzeuge*) no maija līdz oktobrim, bez dižošanās (*Pralerey*) var rēķināt uz trim tūkstošiem un vēl vairāk specijdālderu. Abās pusēs tiltam visu straumi klāj kuģi, kas vienā vasarā bieži ienāk septiņi simti un vairāk, poļu strūgas, plosti un lielas un mazas laivas, [38] kas piešķir Daugavas krastiem patīkamu izskatu, jo visi šie

peldlīdzekļi virmo no cilvēkiem. Sākot ar trijiem no rīta līdz sešiem vakarā šis tilts ir tik ļoti noslogots ar transporta ratiem, strādniekiem un algādžiem, kuri rosās uz kuģiem un citiem peldlīdzekļiem, ka tikai ar pūlēm var izspraukties cauri; bet, sākot no šī laika līdz pat brīdim, kad tiek slēgti vārti, tas kalpo arī par pastaigu vietu iedzīvotājiem, kuri gan kājām, gan pajūgos dodas ieelpot svaigu gaisu; šajā laikā, īpaši saulrietā, tur var sastapt smalkāko sabiedrību. – Bet tikpat patīkamas pastaigas var noturēt gar Daugavas krastu uz Lielo Ķeizara dārzu,⁵⁸ kas atrodas pilsētas tuvumā un kuram ir dažas priekšrocības salīdzinājumā ar dārzu pie Sarkandaugavas.⁵⁹ Lielās dārza celtnes, kas uzceltas pie upes, no attāluma izskatās skaistākas nekā tad, ja tās aplūko tuvumā. Šeit ir redzams, kā laika gaitā šie un tur tiek nodarīti postījumi, [39] un ir patiesi žēl, ka celtnēm, kuru uzcelšana droši vien prasījusi lielus līdzekļus, ļauj aiziet bojā. To priekšā atrodas kāds ar statujām, ziediem un visāda veida mākslīgi izlocītām vītnēm ļoti prasmīgi ierīkots parkers; bet augstais dzīvžogs tā ārpusē, kastaņu alejas, likloču ejas (*die Bogengänge*) un labirinti, nišas un dažādi citi mazi izgreznojumi piešķir dārzam ļoti patīkamu izskatu.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Johann III Bernoulli (1779). *Reisen durch Brandenburg, Pommern, Preussen, Curland, Russland und Pohlen in den Jahren 1777 und 1778*. Bd. 3. Leipzig: C. Fritsch, S. 257.
- ² Imants Lancmanis (1986). *Jelgavas pils*. Rīga: Zinātne, 61. lpp.
- ³ Andreas Meyer (1777). *Briefen eines jungen Reisenden durch Liefland, Curland und Deutschland*. Th. 1. [Erlangen]: Wolfgang Walther. Pēc šī izdevuma veikts tulkojums.
- ⁴ Johann Friedrich Recke, Karl Eduard Napiersky (1831). *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexicon der Provinzen Livland, Ehtland und Curland*. Bd. 3. Mitau: Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn, S. 219–220.
- ⁵ Andreas Meyer (1782). *Biographische und literarische Nachrichten von den Schriftstellern die gegenwärtig in den Fürstentümern Anspach und Bayreuth leben* [...]. Erlangen: Johann Jacob Palm, S. 239–250; Christoph Wilhelm von Bock (Hrsg.) (1794). *Sammlung von Bildnissen gelehrter Männer und*

- Künstler nebst kurzen Biographien derselben.* I Th. 10. Heft, 2. Stück. Nürnberg, S. 300–306.
- ⁶ Meyer. *Biographische und literarische Nachrichten*, S. 239.
- ⁷ Bock. *Sammlung*, S. 302.
- ⁸ Joahims Ērenfrīds Pfeifers (*Joachim Ehrenfried Pfeiffer*, 1709–1787) no 1743. gada līdz savai nāvei bija Erlangenes Universitātes teoloģijas profesors, kopš 1744. gada – arī šīs universitātes prorektors.
- ⁹ Bock. *Sammlung*, S. 303.
- ¹⁰ Kārlis Aleksandrs Frīdrihs (*Karl Alexander Friedrich*, 1736–1806), Brandenburgas–Ansbahas–Baireitas pēdējais markgrāfs. Piederēja Hoencollernu dinastijai (viņa māte bija Prūsijas karaļa Frīdriha Vilhelma I meita un Frīdriha II māsa). Pēc Kārļa Aleksandra Frīdriha nāves, kuram nebija bērnu, viņa valsts tika pievienota Prūsijai.
- ¹¹ Bock. *Sammlung*, S. 306.
- ¹² Meyer. *Briefen eines jungen Reisenden*, S. 45.
- ¹³ Turpat, 26. lpp.
- ¹⁴ *Feodālā Rīga* (1978). Rīga: Zinātne, 314.–320. lpp.
- ¹⁵ Meyer. *Briefen eines jungen Reisenden*, S. 2–3.
- ¹⁶ Turpat, 54.–55. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 55. lpp.
- ¹⁸ Grāmatai ir dubultā paginācija (ievadam un pamattekstam atsevišķi). Šeit un tālāk norādīta pamatteksta paginācija.
- ¹⁹ Teksta īsinājumi ir nelieli un skar kultūrvēsturiskā ziņā nebūtisku informāciju.
- ²⁰ Erkers – neliela slēgta telpas izbūve resp. izvirzījums ārpus fasādes plaknes vienā vai vairākos stāvos. Vācu renesansē erkers kļuva par gandrīz neatņemamu sienas daļu.
- ²¹ Tagad – Riharda Vāgnera iela.
- ²² Oto Hermanis fon Fītinghofs-Šēls (*Otto Hermann von Vietinghoff, genannt Scheel*, 1722–1792), savā laikā pazīstams Vidzemes politiķis, mecenāts un mākslas mīļotājs, pirmā pastāvīgā teātra izveidotājs Rīgā. Fītinghofu dzimta Vidzemē pazīstama jau kopš 14. gadsimta. Viņa māja, kas uzcelta starp 1762. un 1766. gadu, 19. gadsimta beigās daļēji pārbūvēta, vēl saglabājusies līdz mūsdienām (tag. Kaļķu un R. Vāgnera ielas stūrī).
- ²³ Visticamāk, šeit domāts Siļķu brāķis, kas redzams arī J. K. Broces nokopētajā gleznā “Siļķu krastmala ap 1650. gadu” (oriģināls tagad Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā). 17. gadsimtā Siļķu šķirotava (brāķis) atradies aptuveni pretī rātsnamam, 18. gadsimtā tā pārcelta uz Pārdaugavu. – Johans Kristofs Broce (1992). *Zīmējumi un apraksti*. I sēj. Rīga: Zinātne, 172.–173. lpp. Kā var secināt no A. Meijera piezīmēm, līdz 1770. gadam (kad viņš, kā teikts biogrāfiskajā daļā, devās uz Vāciju), Siļķu brāķis vēl atradies Daugavmalā.

- ²⁴ Acīmredzot šeit domāts Alberta dālderis, kas, būdams galvenā starptautiskās tirdzniecības monēta Baltijas jūras reģionā, vēl 18. gadsimtā Vidzemē bija apgrozībā kā likumīgs maksāšanas līdzeklis. Dažādos gadsimtos un dažādās valstīs sudraba daudzums dālderī svārstījās no 24 līdz 21 g, tomēr vēl 19. gadsimta pirmajā pusē Alberta dālderis saturēja 23,4 g sudraba. 18. gadsimtā viens Alberta dālderis bija adekvāts 90 grašiem. 1764. gadā Rīgā par 1 dālderī varēja nopirkt 10 stopus (12,3 l) parastā degvīna ("brandvīna"). 1 lasts (ap 2010 kg) rudzu, atkarībā no sezonas, togad maksāja no 17 līdz 21 dālderim, tātad par vienu dālderī varēja nopirkt no 95,7 līdz 112 kg rudzu.
- ²⁵ Uz košuma dārzu pie cara pils, virs Jaunajiem vārtiem norāda arī J. K. Broce. – Broce. *Zīmējumi un apraksti*, I sēj., 68. lpp.
- ²⁶ Garlibs Merķelis savās atmiņās par Rīgas Domskolu stipendijas piešķiršanas apstākļus attēlo mazliet citādāk: minētā stipendija bijusi paredzēta *vienīgi* mācībām universitātē, bet nevis pašā Domskolā (kā tas izriet no Meijera piezīmēm). Bez tam saskaņā ar Merķeļa teikto arī uz šo stipendiju mācībām universitātē varēja pretendēt nevis visi, bet tikai īpašas komisijas atlasīti skolnieki, kas mācījušies *sekundā* un *prīmā* (klašu numerācija, otrā un pirmā klase), turklāt *prīmā* pavadījuši divus gadus. Atšķirība ir arī stipendijas avotā: saskaņā ar Merķeli stipendiju maksāja Rīgas rāte, nevis pati skola, kā apgalvo Meijers. – Garlibs Merķelis (1969). *Izlase*. Rīga, 317. lpp. Tiesa, G. Merķelis ir apmēram 17 ar pusi gadus jaunāks par Meijeru un mācījies Rīgas Domskolā attiecīgi vēlāk (no 1778. līdz 1782. gadam). Tomēr šī gadu distance diez vai varēja būt cēlonis būtiskajām atšķirībām stipendiju piešķiršanas sistēmā.
- ²⁷ Specijdālderis – norēķinu vienība, adekvāta Alberta dālderiem sudrabā (bet ne sīknaudā).
- ²⁸ Pēc igauņu vēsturnieka Arvo Tēringa datiem, lielākā daļa Vidzemes, bet jo īpaši Kurzemes topošo teologu tolaik studēja Kēnigsbergas, Jēnas un Halles universitātēs. Pārējo specialitāšu studentu vidū iecienītas bija arī Getingenes, Heidelbergas un Leipčigas universitātes.
- ²⁹ Imanuels Justus fon Esens (*Immanuel Justus von Essen*, 1719–1780), kopš 1760. gada Rīgas Doma baznīcas virsmācītājs.
- ³⁰ Buršprāka (*Bursprake*, arī *Buursprache*, *Bürgersprache*) – viduslaikos un jauno laiku sākumā daudzās Hanzas savienības pilsētās, arī Rīgā – pilsētas rātes statūtu un lēmumu kopums, kas regulāri tika lasīts priekšā pilsētas iedzīvotājiem.
- ³¹ Pareizi Robins no Elcas, Robins fon Elcs (*Robin von Eltz*), arī Lobe Ulsens (latīņu val. *Lobertus ab Hulsen*), Livonijas ordeņmestrs no 1385. līdz 1389. gadam.
- ³² Sv. Miķeļa dienā – 29. septembrī.
- ³³ Lēvenvoldes (vācu val. *von Löwenwolde*) – vācbaltiešu dzimta, kas Livonijā zināma jau kopš 13. gadsimta un 1747. gadā ierakstīta Vidzemes

bruņniecības matrikulā. Iespējams, šeit domāta savrupmāja, kuru savā laikā uzcēlis Pētera I ģenerālpilnvarotais (plenipotentiārijs) Gerhards Johans fon Lēvenvolde (*Gerhard Johann von Löwenwolde*, miris 1723) un kurā aprakstāmajā laikā dzīvojuši viņa pēcteči.

- ³⁴ Kampenhauzeni (vācu val. *von Campenhausen*, sākotnēji Kampenhūzeni/*Campenhusen*) – vācbaltiešu dzimta, kas ieceļojusi Livonijā 16. gadsimtā un 1742. gadā ierakstīta Vidzemes bruņniecības matrikulā. Iespējams, šeit domāts Baltazars fon Kampenhauzens (*Balthasar von Campenhausen*, 1745–1800), Vidzemes bruņniecības landrāts un Vidzemes guberņas civilgubernators.
- ³⁵ Rīgas pils, bijusī ordeņmestra rezidence.
- ³⁶ 18.–19. gadsimtā pareizticīgo Sv. Alekseja baznīca, pirms tam un mūsdienās katoļu Marijas Magdalēnas baznīca. – Broce. *Zīmējumi un apraksti*, I sēj., 67. lpp.
- ³⁷ Acīmredzot domāta baznīcas slāvu (senslāvu) valoda.
- ³⁸ Protopops (krievu val. *protopop*; no sengrieķu πρῶτος – “pirmais” un baznīcas slāvu “pop”) – garīdznieku augstākā pakāpe tā sauktās “baltās garīdzniecības” hierarhijā; ar šo jēdzienu neoficiāli apzīmēja tos pareizticīgo garīdzniekus, kas nebija pakļauti klosterim.
- ³⁹ Proti, stingrā pakļautībā.
- ⁴⁰ Oficiāli minētos svētkus krievu pareizticīgo baznīcā sauc par Kunga Jēzus kristīšanas (*Kreshchenie Gospodne*) dienu. Latviskajā kristīgajā tradīcijā tā pazīstama arī kā Triju ķēniņu jeb Zvaigznes diena. Pēc Gregora kalendāra to svin 6. janvārī, pēc pareizticīgo kalendāra 18. gadsimtā to svinēja 17. janvārī.
- ⁴¹ Kārļa vārti savu nosaukumu ieguvuši 17. gadsimta beigās par godu Zviedrijas karalim Kārlim XI. Tie atradās tagadējās Alksnāja ielas galā, Vecrīgas dienvidaustrumu stūrī.
- ⁴² Sv. Jura hospitālis dibināts jau 1220. gadā; gadsimtu gaitā tas vairākkārt mainījis savu atrašanās vietu. Jaunā ēka, par kuru runā A. Meijers, uzcelta 1753. gadā, iesvētīta 1754. gadā. – Broce. *Zīmējumi un apraksti*, I sēj., 244. lpp.
- ⁴³ J. K. Broce norāda, ka Svētā Gara konventā “uzņem tikai tādas atraitnes, kuru vīri iepirkušies brālībā, pie kuras var piederēt precētie rātes locekļi, mācītāji, mācītie un skolotāji, tirgotāji un ar tirdzniecību saistītie ierēdņi”. Turpat ierīkoti arī dzīvokļi 12 Lielās ģildes atraitnēm. Savukārt “vecas un nevarīgas zemas kārtas rīdzinieku atraitnes” uzņem Kampenhauzena pātversmē. – Broce. *Zīmējumi un apraksti*, I sēj., 246. un 252. lpp.
- ⁴⁴ Pēteris I (1672–1725), Krievijas cars (patstāvīgi valdīja no 1689. līdz 1725. gadam).
- ⁴⁵ Nav īsti skaidra šīs acīmredzot viduslaicīgās un simboliskās ceremonijas jēga. Vārdam *die Docke* ir vairākas nozīmes, starp tām arī dzijas šķetere un kūlītis.

- ⁴⁶ Miera līgums, kas 1721. gada 10. septembrī (30. augustā pēc v. st.) Somijas pilsētā Ništatē/Nišdadē (vācu val. *Neustad*, zviedru val. *Nystad*; pilsētas tagadējais nosaukums Ūsikaupunki) tika noslēgts starp Zviedriju un Krieviju un izbeidza Ziemeļu karu. Ar šo līgumu Vidzeme, Igaunija un citas teritorijas Baltijas jūras ziemeļaustrumos tika iekļautas Krievijas impērijas sastāvā. Privilēģijas, par kurām runā A. Meijers, cars Pēteris I apstiprināja jau iepriekš – 1710. gada 4. jūlijā, kad Vidzemes bruņniecība un Rīgas rāte kapitulēja Krievijai, kas apņēmas garantēt plašu Vidzemes un Rīgas iekšējo autonomiju un līdzšinējās pārvaldes sistēmas saglabāšanu.
- ⁴⁷ 18. gadsimtā minētā kontekstā ar jēdzienu *Gelehrter* visbiežāk apzīmēja juristus.
- ⁴⁸ Acīmredzot domāta O. H. fon Fītinghofa-Šēla muiža Zolitūdē, kurai atzinīgus vārdus veltījis arī jau minētais astronoms Johans III Bernulli (Bernoulli (1780). *Reisen durch Brandenburg, Pommern, Preussen, Curland, Russland und Pohlen*, Bd. 6. Leipzig, S. 14).
- ⁴⁹ Šis Rīgas lielais ugunsgrēks notika 1677. gadā. Minētos studentus apvainoja tā izraisīšanā un sodīja ar mokpilnu nāvi. Vēl 19. gadsimta sākumā tag. Brīvības un Stabu ielas krustojumā esot atradies kauna stabs ar paskaidrojumu par minēto noziegumu; no šejienes arī cēlies Stabu ielas nosaukums.
- ⁵⁰ Katrīna II, Krievijas ķeizariene (valdīšanas laiks 1762.–1796. g.).
- ⁵¹ Informācija neatbilst vēsturiskajai patiesībai: Katrīna ar savērnieku palīdzību gāza no troņa savu vīru Pēteri III 1762. gada 28. jūnijā (9. jūlijā). Viņas kronēšana Maskavā notika tikai 1762. gada 22. septembrī (3. oktobrī), tātad gandrīz piecus mēnešus pēc Meijera norādītā datuma.
- ⁵² Saukti arī par Bīskapa (Bīskapijas) vārtiem. – Broce. *Zīmējumi un apraksti*, I sēj., 45. un 47. lpp.
- ⁵³ *Glacis* franču valodā nozīmē nogāzi, uzbērumu; šeit šis fortifikācijas jēdziens tulkots, izmantojot apzīmējuma *Glacis bey Karlsporte* tulkojumu. – Broce. *Zīmējumi un apraksti*, I sēj., 71.–72. lpp.
- ⁵⁴ Dažādu tautību pārstāvju kuģiem.
- ⁵⁵ No franču *cabliau*.
- ⁵⁶ Plekstu dzimtas zivs.
- ⁵⁷ Iespējams, izkropļots krievu vārds *оцетрина* – no stores gaļas pagatavots ēdiens.
- ⁵⁸ Saukts arī par Pirmo Ķeizardārzu, to sāka ierīkot 1711. gadā pēc Pētera I pavēles Gustavsālā (vēlāk – Pētersala, mūsdienās – Andrejsala). Tagadējais Viesturdārzs (Dziesmu svētku parks).
- ⁵⁹ Saukts arī par Otro Ķeizardārzu. To Aleksandra augstienē Sarkandaugavā sāka ierīkot 1721. gadā.